Opće napomene o mojim djelima

Izvori, metod, vokalizacija i jezik

Abu Hamza ibnu Musafir

Prvi put objavljeno: 11/2026

Ovaj tekst će se po potrebi dopunjavati, inšallah.

Sadržaj

Uvodna napomena 2
Zašto se citira gotovo isključivo iz ranih izvora 2
Citati od osoba koje su zastranile u akidi 5
Predaje s blagom slabošću u isnadu 6
Navođenje izvora bez brojeva toma, stranice i hadisa 6
Kur'anski ajeti i *rasm ʿuṯmānī* 7
O vokalizaciji arapskih knjiga 7
O interpunkciji 8
O jeziku vlastitog arapskog teksta 9
Završna riječ 10

الحمدُ للَّهِ والصّلاةُ والسّلامُ على رسولِ اللَّهِ وعلى آلِه وصحبِه ومَن والاه، وبعدُ،

Uvodna napomena

Na sljedećim stranicama sabrane su napomene koje važe za sve moje knjige i radove, kako za one na arapskom tako i za one na drugim jezicima. Jedan dio odgovara na pitanja koja se stalno iznova postavljaju. Drugi dio objašnjava način rada, kako bi čitalac znao odakle potječu citirani tekstovi, kako se prenose i kako treba razumjeti navođenje izvora, vokalizaciju i interpunkciju.

Nešto od toga već stoji, u kraćem obliku, u predgovorima pojedinih knjiga. Ovdje je sabrano na jednom mjestu i izloženo nešto opširnije. Gdje neka knjiga od toga odstupa, to se spominje u njenom predgovoru.

Zašto se citira gotovo isključivo iz ranih izvora

U mojim knjigama navode se prvenstveno Kur'an, Sunnet i riječi učenjaka prvih stoljeća. Od kasnijih generacija, poznatih kao *muta'aḫ-ḫirīn*, citira se rijetko ili nikako. Za to postoji nekoliko važnih razloga. To svakako nije zato što bih sve kasnije učenjake bez izuzetka odbacivao ili ih čak sve odreda smatrao nemuslimanima – kako se nekima možda čini. Glavni razlozi su, zapravo, sljedeći:

- **Prve generacije su mjerilo.** Ko želi ispravno razumjeti islam, mora nastojati da ga nauči onako kako su ga prenosile prve generacije muslimana. Ono što tada nije bilo poznato ili se nije smatralo ispravnim učenjem ne može biti ispravno ni kasnije.
- **Oni su, bez sumnje, imali više znanja.** Hasan Basri rekao je o ashabima Vjerovjesnika ﷺ:

إِنَّهُمْ كَانُوا أَبَرَّ هَذِهِ الْأُمَّةِ قُلُوبًا وَأَعْمَقَهَا عِلْمًا وَأَقَلَّهَا تَكَلُّفًا ...

„Oni su u ovom ummetu bili ljudi najčistijih srca, najdubljeg znanja i najmanje izvještačenosti ...“

[prenosi Ibn Abdulberr u djelu Ǧāmiʿu Bayāni l-ʿIlmi wa-Faḍlihi]

Ako, dakle, neko nastoji učiti od njih, to zapravo nikoga ne bi trebalo čuditi. Prije bi trebalo pitati onoga ko uči i citira manje-više samo od kasnijih učenjaka zašto njima daje prednost.

- **Danas se rijetko ko zaista vraća selefu.** To se vidi već po tome što se ovi redovi moraju pisati da bi se takav pristup objasnio i opravdao. Ko danas, koliko je moguće, citira od selefa, nailazi na veliko čuđenje i sumnjičavost. Knjige kasnijih učenjaka uveliko su zamijenile knjige selefa. Onoga ko sebe naziva selefijom i razmisli o ovoj stvarnosti trebalo bi čuditi upravo to.
- **Začarani krug spornih pitanja.** Ko se bavi islamskim naukama zna da postoje mnoga, često žestoka razilaženja i u temeljnim pitanjima, dakle u pitanjima temelja vjerovanja (akide) i metoda (menhedža) u odnosu prema tekstovima Kur'ana i Sunneta i riječima selefa. O nekima od njih raspravlja se stoljećima, o drugima uglavnom u posljednjih pedeset do sto godina. Da bi se ona razjasnila, gotovo uvijek se dokazivalo samo vlastitim razumijevanjem Kur'ana i Sunneta ili su se navodile riječi kasnijih učenjaka kako bi se potvrdilo vlastito mišljenje.

  Taj metod, međutim, nije razjasnio ta pitanja. Umjesto toga, u suštini se beskrajno sporilo o tome šta su ti kasniji učenjaci htjeli reći svojim riječima. Najčešće se čak jedna strana poziva na riječi Ibn Tejmijje ili učenjaka nedždijske da've, a druga na te iste riječi, samo u prilog suprotnom mišljenju. Ko je pratio rasprave posljednjih decenija, neizbježno se vrlo često nalazio upravo u tom začaranom krugu.

To natezanje, dakle, nije dovelo do cilja. To je jasan dokaz da iz tog kruga treba izaći i vratiti se na raniji, viši nivo. Jer ranije riječi jasnije prenose šta je bilo učenje islama u njegovom ranom periodu, dakle istinsko učenje islama. Zato je povratak njima logična posljedica.

Ovdje bi se moglo prigovoriti da ni riječi selefa ne odgovaraju na svako pitanje tako jasno da više ne bi bila moguća različita ili pogrešna razumijevanja, te da se i oni koji pozivaju na taj povratak spore o značenju tih riječi.

Taj prigovor je opravdan. Riječi selefa su sažete, a neke od njih – u nekim knjigama i oblastima znanja čak i mnoge – ni današnjem arapskom čitaocu nisu razumljive bez truda. Slažem se i sa zapažanjem da ljudi koji se okreću ranim izvorima i žele ih uzeti za mjerilo nerijetko imaju ista razilaženja. Rasprava o značenju riječi učenjaka jednostavno se pomjerila u ranije vrijeme.

O tome, međutim, po mom mišljenju treba reći dvije stvari:

- Ako već moramo ulagati trud i godine života da bismo islamske izvore bolje razumjeli kroz riječi učenjaka, onda to vrijeme mnogo radije posvećujem riječima selefa nego da ga provedem uz riječi kasnijih učenjaka, a da na kraju ne znam šta su oni u spornim pitanjima zaista mislili. Selef sigurno ima više prava na to da se njegove riječi izučavaju i razumiju nego iko poslije njega, ma ko to bio.
- Tačno je da su riječi selefa veoma zgusnute i da ih često nije lahko razumjeti, i to je sigurno jedan od razloga današnjih različitih tumačenja. Ali ispravan put ne može biti da se zbog toga od njih manje-više potpuno okrenemo. Naprotiv, treba im se posvetiti, u nadi da će se nakon godina i decenija steći dobro razumijevanje tih riječi i da će se tim putem riješiti neka, pa čak i mnoga sporna pitanja.

Time se ne želi reći:

- da se svi kasniji učenjaci odbacuju ili da se njihove knjige smatraju bezvrijednim. U mnogim pitanjima oni ispravno prenose učenje selefa, ali se kod mnogih kasnijih autora uvijek iznova nalaze i razlike u odnosu na rana shvatanja. Ono dobro što stoji u njihovim knjigama selef je – naročito kada je riječ o važnim dijelovima dina – rekao davno prije njih, kraće i bolje.
- da ja za sebe tvrdim da u potpunosti poznajem učenje selefa ili da mogu razriješiti sva razilaženja. Ko zna koliko je islamsko znanje ogromno neće tako nešto tvrditi, a ja sam daleko od toga. Ono što napišem samo je mali, skroman pokušaj doprinosa u tom pravcu.

Djela citirana u mojim knjigama potječu, dakle, gotovo sva iz prvih stoljeća. U popisima izvora u knjigama poredana su prema godini smrti svojih autora, kako bi se na prvi pogled vidjelo iz kojeg vremena potječe ono što se citira. Kada se spominju kasnija djela, naprimjer da bi se ukazalo na nešto posebno u njima, ona se uglavnom navode u fusnoti.

Citati od osoba koje su zastranile u akidi

Ponekad citiram od osoba koje su zastranile u akidi, naprimjer od Sahiba ibn Abbada, koji je bio mu'tezilija, ili od Bejhekija, koji je u pitanju Allahovih svojstava slijedio put eš'arija. Najčešće je riječ o objašnjenju arapskog jezika: značenja riječi bila su u prvim stoljećima općepoznata i raširena, i u tome su se ti autori slagali s ostalim učenjacima svoga vremena. Ponekad nekoga od njih navedem i u fusnoti zato što predaju prenosi u formulaciji koje nema ni kod koga drugog. Takve formulacije mogu olakšati razumijevanje, ali ispravno razumijevanje predaje nipošto ne zavisi od njih.

Takvi citati ne znače ni preporuku tih osoba ni to da se one navode kao dokaz u bilo kojem pitanju dina. Muhammed ibn Sirin rekao je, kako Muslim prenosi u predgovoru svog *Sahiha*:

إِنَّ هَذَا الْعِلْمَ دِينٌ فَانْظُرُوا عَمَّنْ تَأْخُذُونَ دِينَكُمْ

„Ovo znanje je din, pa dobro gledajte od koga uzimate svoj din.“

Predaje s blagom slabošću u isnadu

Neke od navedenih predaja, naročito u tefsiru, imaju lanac prenosilaca s blagom slabošću. Rani učenjaci takve predaje nisu sve odreda odbacivali, nego su razlikovali prema oblasti znanja: strogi su bili u pitanjima halala i harama, a blaži, naprimjer, u tefsiru. Ovdje se one navode samo radi pojašnjenja i potvrde načela koje je već utvrđeno Kur'anom i vjerodostojnim predajama, a ne da bi se njima neko načelo tek utemeljilo. Više o tome stoji u djelu „Objašnjenje predgovora Tefsiru Ibn Ebi Hatima Razija“.

Navođenje izvora bez brojeva toma, stranice i hadisa

Pri navođenju izvora spominjem djelo, ali ne i brojeve toma i stranice niti brojeve hadisa. Razlozi su sljedeći:

- Brojevi se razlikuju od izdanja do izdanja. Ko pred sobom ima drugo izdanje, od njih nema nikakve koristi.
- U današnjim knjigama uz citate se, doduše, često navode tom, stranica i broj, ali ne i izdanje iz kojeg je citat preuzet. Ko želi provjeriti to mjesto morao bi, dakle, pretražiti sva izdanja. To je veoma zahtjevno, i malo ko to čini.
- Citiram iz izdanja koja se nalaze u digitalnoj biblioteci *al-Maktabatu š-šāmilah*. Tamo se svako mjesto najbrže pronalazi pretragom po samom tekstu.

- Ako od nekog djela postoji više izdanja, uglavnom se držim onog koje se smatra pouzdanim. Koje je to izdanje, navedeno je (naročito u arapskim knjigama) uz svako djelo u popisu izvora na kraju knjige.
- U citirane tekstove ne unosim ništa svoje. Lanci prenosilaca uglavnom se izostavljaju radi kratkoće, osim tamo gdje ih je potrebno spomenuti. Izostavljeni dijelovi u arapskom tekstu označeni su trima tačkama (…). To je jasno i bez zagrada, jer tadašnji arapski autori nisu koristili te interpunkcijske znakove.

Kur'anski ajeti i *rasm ʿuṯmānī*

Ajeti su napisani pravopisom mushafa, poznatim kao *rasm ʿuṯmānī*, prema rivajetu Hafsa od Asima, onako kako ih izdaje Kompleks kralja Fahda. Ako neki učenjak navodi ajet u drugom kiraetu, on je napisan u tom kiraetu i pravopisom njegovog mushafa. To važi za knjige; u tekstovima koji su postavljeni na web-stranicu radi čitanja ajeti su napisani danas uobičajenim pravopisom (*rasm imlāʾī*), kako bi se lakše pretraživali.

O vokalizaciji arapskih knjiga

Vokalizacija u mojim knjigama slijedi vlastiti, ustaljeni sistem, koji je između teksta bez ikakvih vokalnih znakova (hareketa) i potpune vokalizacije.

- **Citati u potpunosti:** ajeti, hadisi, riječi ashaba i onih poslije njih te citati učenjaka potpuno su vokalizirani. Njihov tekst treba čitati tačno onako kako je prenesen, a upravo u starim tekstovima ima mnogo riječi koje današnji čitalac ne poznaje ili bi ih drugačije pročitao.
- **Vlastiti tekst koliko je potrebno:** u naslovima, objašnjenjima i fusnotama znak stoji svugdje gdje bi se riječ mogla drugačije pročitati, pa bi čitalac zbog toga morao zastati i razmisliti, a inače

ne. To se prije svega odnosi na završetak riječi (*iʿrāb*), svaki tešdid, razlikovanje „min“ i „man“, pasiv i aktiv, višeznačne i neuobičajene oblike riječi, kao i vlastita imena i manje poznate naslove djela.

- **Bez hareketa** završeci riječi ostaju skriveni, a ono što je višeznačno mora se pogađati. Ispravno pročitati tekst bez hareketa vještina je koja danas nedostaje i većini Arapa, a isto tako i onima koji su arapski naučili kao strani jezik.
- **Potpuna vokalizacija** preopterećuje tekst, važni znakovi gube se među onima koji se podrazumijevaju, a sa svakim znakom raste i mogućnost greške.
- **Srednji put** pokazuje ono što je potrebno za ispravno čitanje, a izostavlja ono što je ionako jasno. Tekst ostaje čitljiv, završeci riječi ipak su prepoznatljivi, a potpuno vokalizirani citati jasno se izdvajaju od vlastitog teksta.

U svemu tome koristim se tehničkim pomagalima koja su danas dostupna, i to otkako postoje. Prije toga sam to radio sam, ali u manjoj mjeri.

O interpunkciji

Stari rukopisi gotovo da i ne poznaju interpunkcijske znakove. Interpunkcijski znakovi u današnjim izdanjima potječu od priređivača i već su sami po sebi tumačenje: gdje se rečenica završava, čemu pripada neki njen dio, je li nešto pitanje, uzvik ili tvrdnja i gdje se završavaju riječi onoga ko se citira – sve se to može promijeniti jednim jedinim znakom. Zato je pri radu na tim tekstovima potreban oprez.

Zbog toga u citirane tekstove zadirem što je manje moguće. Upitnike i uzvičnike tamo stavljam samo u jasnim slučajevima, inače ih izostavljam. Gdje bi interpunkcija mogla promijeniti značenje, na to ukazujem u fusnoti.

O jeziku vlastitog arapskog teksta

Već oko trideset godina – otkako sam se počeo baviti jezičkim naukama – nastojim se približiti starom arapskom jeziku. S vremenom sam, međutim, shvatio da to u potpunosti nije moguće. Što sam se duže time bavio, bilo mi je sve jasnije koliko su razlike između današnjeg i tadašnjeg jezika zaista velike: u značenju pojedinih riječi, u njihovoj upotrebi i u načinima izražavanja (*asālīb*).

To ne znači da se stari jezik ne može razumjeti. Posebnost arapskog jezika svakako je to što su stari izvorni tekstovi, mnoga objašnjenja iz najranijeg vremena, pa i poezija, sačuvani u velikom broju. Najvažnije što je ostalo i sačuvano jeste Allahova Knjiga, i ona je ono čime je Allah arapski jezik najviše sačuvao od promjene. Ali tih razlika u odnosu na arapski koji je danas u upotrebi treba barem biti svjestan.

Te razlike također veoma jasno pokazuju zašto je selef, a posebno prve tri generacije, u razumijevanju islamskih izvora daleko nadmašivao kasnije generacije: već samo njihovo poznavanje jezika za nas je nedostižno. One pokazuju i zašto se moramo barem truditi da rani jezik razumijemo što je moguće bolje, jer tako bolje razumijemo i tekstove.

S druge strane, prirodno je i neizbježno da se uobičajeno i rašireno razumijevanje jezika s vremenom mijenja. Svako vrijeme ima svoj jezik i to se ne može spriječiti. Zato mi je i u vlastitim radovima namjera da ih što je moguće više približim starom arapskom, a da tekst ipak ostane lahak i razumljiv. Iz toga proizlazi sljedeće:

- Moderne riječi i izraze nastojim, gdje je moguće, zamijeniti starijim.
- Ako bi se stara riječ danas razumjela drugačije nego što se njome želi reći, ostaje noviji izraz, ali takav da se po pravilima i osnovama arapskog jezika može tako tvoriti odnosno upotrijebiti. Neke novije riječi, koje su veoma raširene i jasne, koriste se svjesno.

- Raširene greške (*al-aḫṭāʾu š-šāʾiʿah*) veoma su brojne i raznovrsne. Potpuno ih izbjeći teško je, ako je uopće moguće, a kod nekih riječi i izraza određeni kompromis je neizbježan. Tada se koriste oni oblici koji se barem mogu opravdati pravilima jezika, čak i ako nisu preneseni (*masmūʿ*) upravo u tom obliku.
- Rijetke riječi u citatima objašnjavaju se, koliko je moguće i izvodljivo, prema ranim rječnicima i djelima posvećenim takvim riječima (*ġarīb*).

Završna riječ

Nadam se da sam ovim objašnjenjima donekle pojasnio kako postupam u svojim radovima i koji su razlozi za to, a posebno zašto smatram veoma važnim, zapravo neophodnim, da se islamskim izvorima pristupa ovim metodom, iako se on većini ljudi danas može činiti neobičnim. Iz rečenog bi trebalo biti jasno da mi nije prvenstveno stalo do toga da isključim kasnije učenjake, nego do toga da prednost dam učenijim ranim učenjacima – u interesu vlastitog razumijevanja i u interesu muslimanske zajednice općenito.

Neka Allah svima nama olakša da ovaj din učimo s njegovog izvora, da usvojimo korisno znanje i da po njemu radimo, i neka nam podari poniznost i iskrenost u odnosu prema znanju. Amin.

... a o svemu rečenom:

Allah najbolje zna.

واللَّهُ أعلمُ

وصلّى اللَّهُ على نبيِّنا مُحَمَّدٍ وآلِهِ وصحبِهِ ومَن والاه

والحمدُ للَّهِ ربِّ العالمينَ